

MICHAŁ JÓŻWIK

MIĘDZYPOKOLENIOWY PRZEKAZ WARTOŚCI W RODZINIE

Rodzina współczesna przeżywa różne sytuacje kryzysowe. Sytuacje te wynikają z uwarunkowań makrospołecznych, takich jak bezrobocie, brak mieszkań, ubóstwo ekonomiczne, mechanizmy wolnego rynku, napływ różnych wartości społecznych z państw Europy Zachodniej. Zmieniają się także uwarunkowania wewnątrzrodzinne, w których występuje dysfunkcja emocjonalna, strukturalna, aksjologiczna i społeczna.

Rodzina współczesna charakteryzuje się indywidualnością i autonomizacją, izoluje się od szerszych zbiorowości, przez co wzrasta jej intymność. Zauważalny jest również zanik tradycyjnych form małżeństwa i rodziny na rzecz związku opartego na wartościach, normach charakterystycznych dla modelu partnerskiego¹.

Dom rodzinny jest dla dzieci i młodzieży niezmiernie ważnym środowiskiem społecznym, w którym kształtują się postawy, normy postępowania, wzory zachowań, a także system wartości. Dzieci pod wpływem obserwacji i naśladowania rodziców, a także w drodze świadomych oddziaływań rodzicielskich poznają elementy świata społecznego.

Rodzina, a szczególnie matka i ojciec są pierwszymi i najważniejszymi nauczycielami i wychowawcami dla dzieci, uczą je zachowań akceptowanych przez społeczeństwo, tworząc w ten sposób system pewnych hierarchii zachowań i wartości życiowych.

Rodzina jako podstawowa i niezastąpiona wspólnota jest środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki do przekazywania z pokolenia na pokolenie wartości kulturowych, społecznych, moralnych i religijnych².

---

¹ Z. TYSZKA, *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki w społeczeństwie*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1994, t. VI, s. 12.

² D. RUSZKIEWICZ, *Realizacja funkcji opiekuńczo-wychowawczej w rodzinie samotnego ojca*, Toruń 2005, s. 14.

Szczególne rola rodziny jako instytucji wychowawczej, w której następuje transmisja wartości społecznych młodemu pokoleniu występuje we współczesnych czasach, w których coraz większą siłą ujawnia się konfuzja różnych wzorów społecznych, kultury życia, zwyczajów i wartości przekazywanych głównie przez telewizję, Internet, szkołę, grupę rówieśniczą. Selekcję tych wartości i norm społecznych przekazywanych przez struktury makrospołeczne, w tym przede wszystkim przez mass media, musi dokonywać środowisko rodzinne.

Traktując rodzinę jako grupę, nie należy jednak odrzucać jej związku ze środowiskiem³. Rodzina stanowi najbardziej powszechne środowisko życia i wychowania człowieka. Odgrywa bardzo ważną rolę w kształtowaniu osobowości dziecka. Tutaj następuje przekazanie wartości, światopoglądu oraz kształtowanie postaw dziecka⁴.

Związki między rodziną a wartościami są liczne i bardzo różnorodne. Rodzinę można też uważać za kolebkę wartości: w bliskich interakcjach z członkami rodziny dziecko kształtuje swoje poglądy i przekonania, tu utrwała normy zachowań oraz poznaje wzory doświadczeń zbiorowych i rozwija relacje oparte na określonych wyznacznikach i celach.

Rodzina stanowiąca podstawę życia społecznego przygotowuje do wejścia w świat kultury danego społeczeństwa, przekazuje normy postępowania i wzory zachowań.

Można stwierdzić, iż zależność ta jest obustronna. Z jednej strony dziecko rozwija się w rodzinie, a z drugiej rodzice – niekiedy w sposób niezamierzony – kształtują się w trakcie pełnienia ról rodzicielskich. Od lat wskazuje się, że wychowanie dziecka wzbogaca rodziców pod względem psychicznym, uczy nowego odniesienia do wartości życia ludzkiego, pozwala na nowo spojrzeć na człowieka jako osobę.

Nie jest możliwe wychowanie i kształtowanie tożsamości młodego człowieka bez wartości. Wartości warunkują stosunek do otaczającego świata, wpływają na ocenę przeszłości oraz na wybór celów i kierunków działania w przyszłości⁵.

Rodzina formuje i kształtuje świat wartości dorosłych członków nie tylko ze względu na pełnienie ról wychowawczych. Samo uczestnictwo w rodzinie, interakcje wewnątrzpokoleniowe (między małżonkami, rodzeństwem, dalszymi członkami rodziny), jak i międzypokoleniowe (z dziadkami i dziećmi) wymagają aktywnego zaangażowania i niekiedy weryfikacji własnych idei, poglądów i zachowań. Poszczególni członkowie rodziny przyczyniają się do kształtowania się wartości, uczestniczą w realizacji zadań grupowych oraz

³ Por. T. KUKOŁOWICZ, *Rodzina wychowuje*, Stalowa Wola 1998, s. 9–10.

⁴ Por. JAN PAWEŁ II, *O małżeństwie i rodzinie*, oprac. J. SOBIEPON, Warszawa 1983, s. 23.

⁵ P. OLEŚ, *System klaryfikacji wartości: założenia, zastosowanie, przegląd niektórych technik*, „Roczniki Filozoficzne” 31(1983), z. 4, s. 87.

wpływają na wybór celów i zadań indywidualnych. Zmiany te dokonują się także w wymiarze temporalnym, gdy w poszczególnych fazach rozwoju rodziny wymagane jest podejmowanie nowych ról rodzinnych. W rodzinie należy widzieć oryginalne źródło relacji wychowawczej i poszukiwać możliwości odkrycia jej istoty⁶.

Celem niniejszego artykułu jest próba udzielenia odpowiedzi, jakie znaczenie ma międzypokoleniowy przekaz wartości w rodzinie i jego wpływ na współczesną rodzinę. A także ukazanie ciągłości i zmian w strukturze i funkcjach współczesnej rodziny.

1. Przekaz systemu wartości w środowisku rodzinnym

Każda jednostka ludzka, grupa społeczna, w tym i wspólnota rodzinna w sposób mniej lub bardziej uświadomiony dąży do osiągnięcia pewnych określonych zadań. Podejmuje działania, które prowadzą do pozyskania wyznaczonych przez siebie celów bliższych i dalszych, jednostkowych czy ogólnych, osobistych lub społecznych.

Codziennie funkcjonowanie rodziny i jej członków związane jest z różnymi wartościami życiowymi i edukacyjnymi, wychowawczymi i społecznymi, osobistymi i zawodowymi itp.

Każde działanie ludzkiej jednostki dotyczące wyborów zachowania, odpowiedniego postępowania, działania zgodnego z normami uznawanymi w społeczeństwie stanowi rzeczywistą wartość. Człowiek rozróżnia poszczególne rodzaje wartości w oparciu o własne przeżycia⁷.

Życie każdego człowieka i funkcjonowanie rodziny związane jest z wartościami – przejmują cele i normy życiowe (wartości) od innych podmiotów, w tym od rodziny, uwewnętrzniają je jako własne oraz przejawiają w zachowaniach, tworząc pewne pragnienia, potrzeby, dążenia, motywacje, cele i aspiracje życiowe.

Wartość jest przede wszystkim kategorią aksjologiczną oznaczającą to, co cenne, godne pożądania, co stanowi cel dążeń człowieka, stanowi więc podstawę, z której wyprowadzane są cele i dążenia życiowe jednostek i grup społecznych⁸.

Jedne wartości człowiek ceni bardziej, inne mniej, dlatego występują one w określonej hierarchii; jedne uznawane są za wyższe, a inne za niższe⁹. Na

⁶ M. NOWAK, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 2001, s. 485.

⁷ W. ANASZ, *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej Polski*, Częstochowa 1995, s. 85.

⁸ J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994, s. 17.

⁹ A. B. STĘPIEŃ, *Z problematyki doświadczenia wartości*, „Zeszyty Naukowe KUL” 23 (1980) nr 1, s. 33.

szczyście wartości stoją te, które w pewnym sensie zwieńczają inne i można je określić jako najważniejsze i bezcenne.

Zbiór pewnych wartości przyjętych przez jednostkę czy wspólnotę rodzinną zobiektywizowanych w świadomości grupy rodzinnej lub poszczególnych jej członków stanowi określony system wartości. System ten to „hierarchicznie uporządkowany zbiór wartości, które z punktu widzenia jej istnienia i realizacji zadań życiowych wynikających z osobowego bytu są ważne, konieczne, cenne i pożądane”¹⁰.

Mówiąc o wartościach chrześcijańskich, mamy na myśli te, które wynikają z Ewangelii i nauczania Kościoła. Oczywiście nie są one zawieszane w próżni, lecz funkcjonują w całym złożonym systemie różnych wartości, które są uwarunkowane różnorodnymi czynnikami.

W sytuacji współczesnych tendencji zmierzających do marginalizowania w życiu społecznym potrzeb religijnych, a nawet wprost degradujących życie duchowe ludzi, coraz częściej transcendentale odniesienia człowieka mają charakter indywidualny i są osobistym poszukiwaniem sensu życia oraz tożsamości¹¹. W konsekwencji religia analizowana jako wartość podlega znacznym zmianom.

Wartości są obecne w życiu każdego człowieka, stanowią o jego egzystencji, jakości i sensie życia, zaspokajają określone potrzeby wpływają na wybory życiowe, poglądy, postawy¹².

Współczesne czasy charakteryzują się dynamicznymi zmianami w sferze społecznej, politycznej i gospodarczej. Zmiany te powodują przewartościowanie w społeczeństwie poglądów, oczekiwań, wzorów zachowań i norm życiowych.

Postępujące dość szybko zmiany makrospołeczne mają bezpośredni lub pośredni wpływ na funkcje rodziny, modele i strategie życia małżeńskiego i rodzinnego oraz postawy rodzicielskie, tworząc nowe, inne niż dotąd wzory dążeń do osiągnięcia celów małżeńsko-rodzinnych młodego pokolenia.

Rodzina jest tym środowiskiem społecznym, z którego wywodzi się każda jednostka ludzka, w niej rodzi się, rozwija emocjonalnie i społecznie, nabywa podstawowe umiejętności współdziałania i komunikacji, przyswaja wartości od rodziców wraz z ich językiem, zachowaniami, sposobem okazywania uczuć, postaw i stosunku do siebie samego i innych ludzi. W rodzinie dziecko przyswaja sobie zakres swych wyobrażeń i emocji oraz kształtuje podstawowe potrzeby i dążenia.

Własną hierarchię wartości tworzy rodzina jako grupa społeczna, w której następuje przekazywanie tychże wartości następnemu pokoleniu. Przekaz

¹⁰ K. OSTROWSKA, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk 1994, s. 15.

¹¹ F.W. WAWRO, *Socjologiczno-pedagogiczne mechanizmy warunkujące wzmocnienie tożsamości grupowej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 30 (2002), z. 2, s. 73.

¹² R. JUSIAK, *Wartości preferowane przez nauczycieli szkół sandomierskich. Raport z badań*, „Roczniki Nauk Społecznych” 28-29 (2000–2001), z. 2, s. 29.

ten sprowadza się zasadniczo do dwóch procesów. „Pierwszy z nich przebiega wewnątrz diady małżeńskiej i polega na modyfikowaniu wartości i norm moralnych małżonków na skutek wzajemnych oddziaływań, inaczej mówiąc polega na wyrównywaniu się wartości małżonków. Drugi typ przekazu obejmuje wpływ rodziców na kształtujący się system wartości i norm etycznych ich dzieci, a w miarę dorastania polega także na wpływie dzieci na system wartości rodziców¹³.

Przekaz tych pierwszych wartości dziecięcych dokonuje się przez więź uczuciową, dialog werbalny i niewerbalny z rodzicami jako najbliższymi osobami dla dziecka. W toku rozwoju dziecka pojawiają się naśladownictwo, identyfikacja i aktywne uczestnictwo w życiu rodzinnym.

W zależności od wieku dziecka, procesy internalizacji w środowisku rodzinnym zachodzą dwutorowo. W pierwszym etapie internalizacji dzieci zapoznają się z opiniami i argumentami przemawiającymi za słusznością wartości, nabywają w ten sposób zdolności do kontroli wewnętrznej. Natomiast u młodzieży z ukształtowanymi mechanizmami kontroli wewnętrznej – proces ten przebiega poprzez włączenie do systemu nowych wartości już wcześniej zinternalizowanych.

Pierwszym środowiskiem rozwoju i kształtowania się osobowości młodego człowieka jest rodzina. Młodzi ludzie opuszczając dom rodzinny, zabierają w sobie na całe życie część własnego „ja” ukształtowaną przez rodziców lub na ich wzór. Jest to dziedzictwo człowieczeństwa widoczne szczególnie w kontekście konkretnej sytuacji społecznej. Ważnym składnikiem tego dziedzictwa jest kultura i język. To właśnie za pośrednictwem języka społeczne więzi człowieka wykraczają poza środowisko rodzinne¹⁴.

Jan Paweł II zwraca uwagę na znaczenie i konsekwencje etyczne dziedzictwa społeczeństwa. Każdy człowiek w swoim własnym unikalnym i szczególnym człowieczeństwie otrzymuje od własnej macierzystej społeczności wiarę oraz wartości. Te duchowe dobra należy rozwinąć i pomnożyć w swoim życiu tak, aby jeszcze lepiej służyły one następnym pokoleniom¹⁵.

Więzi emocjonalne w rodzinie kształtują się w drodze wzajemnych, serdecznych interakcji między członkami rodziny, miłości rodzicielskiej do dziecka a także w wyniku biologicznych więzów krwi, jakie łączą rodziców z dzieckiem oraz dzieci między sobą. Ścisłe więzi emocjonalne, szczególnie w pierwszych okresach życia dziecka, mają niezwykle istotne znaczenie dla wspólnych przeżyć emocjonalnych, współdziałania rodziców z dziećmi, życzliwego dialogu, które generują wspólnotę poglądów rodziców i dzieci, zachowań

¹³ P. BRZOZOWSKI, *Przekazywanie wartości w rodzinie*, „Psychologia Wychowawcza” 1993 nr 2, s. 190.

¹⁴ Por. JAN PAWEŁ II, *Wychowanie człowieka do wartości moralnych. Do uczestników XIV Światowego Kongresu Szkół Katolickich*, OsRomPol 15 (1994), nr 5 (163), s. 16.

¹⁵ JAN PAWEŁ II, List apostołowski *Parati Semper* (31 marca 1985), nr 11 i 14.

zgodnych z wymaganiami społecznymi i rodzinnymi, wartości przyjmowanych przez dzieci od najbliższych im osób – rodziców.

Niezwyczajnie ważne znaczenie w kształtowaniu przez środowisko rodzinne wartości u dzieci oraz przekazywaniu wartości rodzinnych młodemu pokoleniu ma świadomość wychowawcza rodziców. Świadomość rodzicielska oznacza przede wszystkim określony poziom wiedzy pedagogicznej, uznawany system wartości i ocen w sprawach wychowawczych oraz praktyczne postępowanie wychowawcze, osobistą wiedzę¹⁶.

Rodzice przekazując wartościowe normy życiowe, moralne, estetyczne i religijne muszą mieć wysoki poziom świadomości wychowawczej, który cechuje się stanem uwagi, czujności i odpowiedzialności za to, co czynią, jak wychowują, jaki mają stosunek do dzieci i ich problemów edukacyjnych, wychowawczych, poglądów, postaw.

W procesie przekazywania wartości, zwłaszcza moralnych, musi funkcjonować wierność wypowiedzi słowom, poglądom i głoszonym wartościom, jedność postawy, zachowań i czynów rodziców w życiu codziennym, bezpośredni kontakt interpersonalny między rodzicami i dziećmi w przekazie wartości. Podstawową formą tych kontaktów jest rozmowa i dialog z dzieckiem. Przekaz wartości w rodzinie należy traktować jako proces a nie jednorazową sytuację¹⁷.

Obecnie w życiu kulturowo-społecznym ujawniają się tendencje do marginalizowania potrzeb religijnych, a nawet wprost dostrzegana w cywilizacji europejskiej degradację życia duchowego ludzi. Można też zaobserwować dyskryminację poglądów i wartości katolickich. Natomiast bez trudności propaguje się i upowszechnia synkretyczne i parareligijne formy zachowań.

W odpowiedzialnie pełnionej funkcji rodzicielskiej i świadomości również w kształtowaniu korzystnie społecznego systemu wartości u dzieci, znaczące miejsce mają w środowisku rodzinnym postawy wychowawcze matki i ojca. One w dużym stopniu decydują o zakresie i poziomie zaspakajania potrzeb psychicznych i społecznych, kształtują wzory postępowania w rodzinie, które mogą być w mniejszym bądź większym stopniu internalizowane w toku naśladownictwa i identyfikacji, umożliwiając przyswajanie różnych wartości i norm jednostkowych lub społecznych.

Rodzice są dla dziecka od wczesnego dzieciństwa do wieku dorosłości osobami znaczącymi, dają mu poczucie bezpieczeństwa, opieki, uznania, akceptacji i miłości¹⁸.

¹⁶ S. KAWULA, J. BRĄGIEL, A. W. JANKE, *Pedagogika rodziny*, Toruń 2004, s. 15.

¹⁷ J. JARON, *Przeszkody i trudności w procesie internalizacji wartości moralnych w rodzinie* [w:] *Problemy współczesnej rodziny w Polsce*, red. H. CUDAK, Piotrków Trybunalski 1998, s. 268.

¹⁸ A. KWAK, M. WOLFE, *Kształtowanie i realizacja ról rodzicielskich*, [w:] *Współczesna rodzina polska - jej stan i perspektywy*, red. H. CUDAK, H. MARZEC, Piotrków Trybunalski 2005, s. 23.

Postawa rodzicielska określana jest na ogół jako dyspozycja psychiczna jednostki ludzkiej – rodzica do pojawiania się względnie trwałej struktury procesów poznawczych, emocjonalnych, tendencji do zachowań, w której wyraża się określony stosunek do dzieci¹⁹.

Z postawami rodzicielskimi oraz więzami emocjonalnymi w rodzinie łączy się w istotny sposób atmosfera domowa jako czynnik optymalizujący bądź zaburzający przekaz rodzinnych wartości. Stanowi ona ważny paradygmat przeżyć psychicznych i społecznych dzieci w środowisku rodzinnym, które są podłożem do kształtowania poglądów, interakcji międzyludzkich, stosunku do określonych zjawisk ocen i wzorów zachowań. Zbiór tych elementów życia i zachowań dzieci i młodzieży tworzy system pewnych wartości, które są przyswajane i realizowane w codziennym życiu.

Atmosferę domu rodzinnego tworzy układ wzajemnych stosunków, charakter więzi emocjonalnej, wzajemne traktowanie siebie przez członków rodziny, a w pierwszym rzędzie ustosunkowanie się rodziców do siebie nawzajem i do dzieci²⁰.

We współczesnych rodzinach nie zawsze dom rodzinny jest dla jej członków oazą spokoju, życzliwości i ciepła domowego. Często obecne są w nim konfliktość, nadmiar emocji a nawet agresja, nieufność, złośliwość, obojętność na potrzeby członków rodziny, przygnębienie i samotność. Występuje w takiej rodzinie dysfunkcja emocjonalna i wychowawczo-opiekuńcza, przejawiająca się w rezygnacji z dialogu rodzinnego, wsparcia psychicznego, nieporozumieniu, osłabieniu bądź zerwaniu związków uczuciowych rodziców z dziećmi.

Niekorzystna atmosfera domu rodzinnego, pełna napięć, stresów i konfliktów powoduje u dzieci z tego środowiska proces stopniowego odchodzenia od obowiązujących w społeczeństwie wartości moralnych i społecznych.

Zaburzony u tych dzieci jest system wartości, graniczący często z nieprzystosowaniem społecznym, demoralizacją, które wyraźnie różnią ich w zachowaniach, poglądach, postawach i stosunku do rodziny i innych osób w otoczeniu społecznym od ich rówieśników funkcjonujących w środowisku rodzinnym, w którym dominuje przyjazna, serdeczna, pełna miłości atmosfera domowa.

Rola rodziców w kształtowaniu cech charakteru, zrębów osobowości dziecka, jego systemu wartości i kultury duchowej jest nieoceniona²¹.

Życie ludzkie jest ciągłym odkrywaniem różnych wartości. Wartości te modelują zarówno samego człowieka, jak i otaczający go świat. Mimo iż dzieje się to przez całe życie, to jednak szczególnie widoczne jest w okresie młodości. Nie wystarczy młodzięcze, często instynktowne, pragnienie pokoju bądź sprawiedliwości. Konieczne staje się mocne przekonanie moralne oparte na uznanych, prawdziwych wartościach i obejmujące całość ludzkich dylematów.

¹⁹ M. PLOPA, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Kraków 2005, s. 20.

²⁰ M. TYSZKOWA, *Badanie nad uspołecznieniem i osobowością dzieci jedynych i mających rodzeństwo*, [w:] *Rodzina a rozwój jednostki*, red. M. TYSZKOWA, Poznań 1990, s. 25.

²¹ J. REMBOWSKI, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972, s. 83.

2. Religijność współczesnej młodzieży

Religijność jest nastawieniem życiowym człowieka, przez które wyraża on i realizuje swój stosunek do Boga. Religijność ma charakter subiektywny, indywidualny i odnosi się zwykle do pojedynczego człowieka. Każdy człowiek ma szczególną zdolność do bycia religijnym. Jednak ostatecznie religijność – jako akt ludzki – jest wynikiem własnego wyboru²².

Wiek młodzieńczy przynosi ze sobą szereg istotnych decyzji życiowych. Wspierany duchowo przez swoje otoczenie, a mimo to samotny ze swoim sumieniem, młody człowiek musi coraz częściej mądrze kierować swoim życiem. Życiowe przeciwieństwa coraz silniej walczą w nim samym, domagając się odpowiedniego przyjęcia albo odrzucenia. W takich warunkach ideał ewangeliczny powinien być odpowiednio przekazany i świadomie przyjęty, nadając sens życiu młodego człowieka.

Jednym z najbardziej dotkliwych kryzysów, jakimi wstrząsany jest nasz współczesny świat, jest zagubienie przez wielu ludzi właściwego sensu życia. Ludzie ci nierzadko szukają istoty egzystencji w niczym nieograniczonym konsumizmie, nienaturalnie rozbudzonym erotyzmie, przyjmowaniu narkotyków bądź nadużywaniu alkoholu. Takie poszukiwania zwykle zamiast szczęścia przynoszą smutek, uczucie wewnętrznej pustki, a czasem wręcz rozpacz²³.

Jan Paweł II zwrócił uwagę na potrzebę porządkowania całej kultury młodzieżowej w perspektywie „światła wiary”. Zapewnił również, że poszanowanie dla przekonań religijnych katolickiej młodzieży, jak i postanowienia, ułatwiające wychowanie jej w wierze, „przyniosą na pewno zaszczyt wszelkim rządóm, na jakimkolwiek systemie rządzenia by się one opierały i jakakolwiek kierowałyby nimi ideologia”²⁴.

Młodzi ulegają fascynacji tak zwanym „społeczeństwem konsumpcyjnym”, które ogranicza ich wolność, zamykając w kręgu indywidualistycznej, materialistycznej i hedonistycznej interpretacji ludzkiego życia. Konsumpcja jako część kultury popularnej w ponowoczesności zyskuje miano wartości²⁵. Wartość ta jako cel sam w sobie coraz częściej ceniona jest i przekazywana przez rodziny polskie. Dzieci często więc przyjmują do konsumpcji szczególny stosunek – jako podstawowej wartości swoich rodziców.

²² Por. P. BRAŃKA, *Religijność a percepcja Jana Pawła II przez młodzież*, Sosnowiec 2002, s. 17.

²³ Por. JAN PAWEŁ II, *Orędzie na III Światowy Dzień Młodzieży*, [w:] *Jan Paweł II do młodzieży* (1978–2005). *Listy, orędzia, przemówienia, homilie*, Poznań 2005, s. 68–69.

²⁴ *Catechezi tradendae* 69, por. J. BAGROWICZ, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży: źródła i cele*, Toruń 2000, s. 181–182; por. J. KRAJCZYŃSKI, *Wychowanie dzieci i młodzieży w świetle posoborowych dokumentów Stolicy Apostolskiej i Episkopatu Polski: studium kanoniczno-pastoralne*, Płock 2002, s. 99.

²⁵ B. SZACKA, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 429.

Jedynym celem życia staje się w tej sytuacji dobrobyt materialny, który trzeba osiągnąć bezwarunkowo i za wszelką cenę. W konsekwencji odrzuca się wszystko, co wiąże się z ofiarą oraz rezygnuje z trudu poszukiwania i uwzględniania w życiu wartości duchowo-religijnych. Pierwszeństwo „być” przed „mieć” zastępuje troska o rzeczy materialne. Efektem tego jest rozumienie wartości osoby i relacji społecznych nie według logiki daru czy bezinteresowności, ale według egoistycznej chęci posiadania i instrumentalnego traktowania drugiego człowieka. Traktowanie w taki sposób ludzkiej płciowości przez pozbawienie jej godności wzajemnego daru dla drugiej osoby lub na służbę wspólnocie powoduje czynienie z niej jedynie dobra konsumpcyjnego. W ten sposób przeżycia uczuciowe wielu młodych osób nie prowadzą do uporządkowanego rozwoju ich osobowości, lecz powodują poważne problemy w sferze psychologicznej i etycznej.

W wielu przypadkach postawę takich dylematów młodych ludzi stanowi niewłaściwe przeżywanie własnej wolności jako ślepego ulegania instynktom lub żądzy. Czymś naturalnym staje się więc naruszanie powszechnie uznanych zasad etycznych, a w sferze religijnej – odrzucenie Boga, obojętność religijna albo życie w taki sposób, jak gdyby Bóg nie istniał²⁶.

Istnienie fundamentalnych wartości chrześcijańskich, w tym przede wszystkim miłości Boga i bliźniego, scala w pewien sposób sens doczesnego bytowania człowieka z istnieniem Boga. Poprzez więź z Bogiem człowiek wierzący nie traci z oczu sensu swojej egzystencji. Dzieje się to również wobec pojawiających się w życiu trudności i problemów. Możemy zaobserwować, że większość młodych ludzi uważa problem sensu ludzkiego życia za bardzo interesujący i sugeruje nad nim głębszą refleksję²⁷.

Pytanie o sens życia staje się szczególnie ważne w sytuacji stopniowego osiągania pewnej granicy możliwości rozwoju bądź tworzenia, narastania uczucia pustki wewnętrznej rozumianej jako bezsens własnego istnienia czy osłabienia wiary współczesnego człowieka²⁸.

Poza wymienionymi problemami, u ludzi młodych występują silne tendencje do subiektywizacji wiary chrześcijańskiej oraz do częściowego lub jedynie warunkowego uczestniczenia w życiu i zadaniach wspólnoty Kościoła. Zachodzi możliwość, że młode pokolenie – wraz ze swoją delikatną odpornością psychiczną – może być pozostawione samo sobie, sfrustrowane i kry-

²⁶ JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis* (25 marca 1992), nr 8.

²⁷ Por. JAN PAWEŁ II, *Sens życia polega na dawaniu. Msza św. dla młodzieży krajów skandynawskich*, OsRomPol 10 (1989) nr 9 (116), s. 29–30; por. S. H. ZARĘBA, *Młodzi wobec sensu życia*, ComP 16 (1996) nr 3(93), s. 6–10.

²⁸ Por. JAN PAWEŁ II, *Z Chrystusem jesteście silni. Msza św. dla młodzieży*, OsRomPol 11(1990) nr 6 (124), s. 9–10; por. J. PAŁYGA, *Sens życia*, ComP 16 (1996) nr 3(93), s. 40–42.

tyczne wobec „świata dorosłych”. Świat ten nie przeżywający konsekwentnie i dojrzałe swojej wiary, nie może zaproponować młodym godnych naśladowania wzorców²⁹.

Wszelkie stworzone wartości mogą utracić swoje znaczenie, jeśli nie będziemy odnosili ich do Boga. W przypadku młodego pokolenia pytanie o cel i sens ludzkiego bytowania ma z reguły swoje źródło w nurcie poszukiwań i niepokojów okresu młodości.

Dla społeczeństw tradycyjnych charakterystyczny był „zamknięty” system wychowawczy z ustalonymi celami wychowawczymi. Rodzice stanowili dla dzieci uosobienie wartości najwyższych. Na bazie tych wartości kształtowano pojęcia etyczne. Rozwój młodego pokolenia był ściśle określony i przebiegał w sposób niezakłócony.

Inaczej sytuacja wyglądała w społeczeństwie współczesnym, pluralistycznym, w którym nie ma jednolitych wzorców kulturowych. W coraz większym stopniu w przekazywaniu wartości młodemu pokoleniu uczestniczą inne grupy pierwotne niż rodzina, jak również grupy wtórne.

Proces socjalizacyjny nie przebiega w tak prosty i oczywisty sposób jak w społeczeństwach tradycyjnych. W tej sytuacji jednostka zostaje pozbawiona drogowskazów postępowania. Sama bierze odpowiedzialność za swoje wybory. Tylko część młodzieży w pełni akceptuje wartości przekazywane przez rodziców. Zauważa się też postawy selektywne wobec tradycji moralnej rodziców, jak również całkowitego zakwestionowania³⁰.

W społeczeństwach otwartych, poddanych szybkim zmianom, młodzież usiłuje samodzielnie kierować swoimi przekonaniem i zachowaniami zarówno w dziedzinie polityki, pracy, czasu wolnego, wyboru partnera życiowego, jak i postaw moralnych i religijnych. Tendencje indywidualistyczne zmierzają do kształtowania takiego modelu stosunków wewnątrzrodzinnych, w których wartości i normy stają się sprawą prywatną.

W nowych warunkach radykalnych przemian społecznych stoimy w obliczu zerwania konsensu rodzinnego wobec przepaści pokoleniowej. Przejście od konsensu do dissensu jest sprawą otwartą. Różnice między pokoleniami, będące zjawiskiem naturalnym, zdają się nasilać, niekiedy nawet są wyolbrzymiane przez młodych („konserwatyzm” rodziców i „postępowość” młodzieży). Rodzinny przekaz wartości moralnych nie przebiega harmonijnie i bez zakłóceń, wręcz przeciwnie – napotyka na wiele trudności i przeszkód, niekiedy nie do przewyciężenia.

Współczesność związana zostaje coraz częściej ze zmiennością, sceptycyzmem i konsumeryzmem. Kwestionuje się ustalony porządek rzeczy, szuka nowych wzorów myślenia i nowych recept na szczęśliwe życie.

²⁹ JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostołska *Pastores dabo vobis* (25 marca 1992 r.), nr 8.

³⁰ J. MARIANŃSKI, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989, s. 165.

W nowoczesnym społeczeństwie nie tylko rodzice kształtują postawy dzieci, ale również dzieci wywierają modyfikujący wpływ na sposoby myślenia i działania swoich rodziców. Świat wartości młodego pokolenia coraz częściej staje się atrakcyjny dla ludzi dorosłych³¹.

Z drugiej strony, nie brak jest jednak sprzyjających okoliczności i bodźców wpływających na powstanie i rozwój w sercach młodych ludzi prawdziwej potrzeby wartości etycznych i duchowych. Trzeba stwierdzić, że współczesna młodzież z energią i entuzjazmem głosi ideały znane już z historii, takie jak pragnienie wolności, akceptacja bezcennej wartości osoby, potrzeba autentyzmu i przejrzystości, nowy wzorzec wzajemnych związków między mężczyzną i kobietą.

Krytyczna postawa wobec świata dorosłych, nie zawsze opartego na wartościach moralnych i transcendentnych, doświadczenia rówieśników uciekających w narkotyki i przemoc – to wszystko powoduje u młodzieży potrzebę kategorycznego stawiania pytań o wartości mogące nadać pełny sens życiu człowieka, jego cierpieniu i śmierci. Wielu młodych nie kryje w sobie potrzeby życia religijnego i duchowego. W ten sposób pojawia się u nich pragnienie przeżyć duchowych i modlitwy a także powrotu do osobistej, systematycznej lektury słowa Bożego oraz pogłębiania wiedzy teologicznej³².

Jednym z podstawowych zadań Kościoła jest znalezienie drogi do młodego pokolenia. Celem tego działania nie powinna być tylko ewangelizacja młodzieży od lat związanej z Kościołem. Chodzi tu szczególnie o dotarcie do tych grup młodzieży, u których staje się widoczny proces gubienia chrześcijańskich wartości. W dobie „rewolucji informacyjnej” niebagatelnym problemem do zgłębienia wydaje się być kwestia odkrywania aktualnych źródeł i metod przyswajania sobie przez młode pokolenie prawd religijnych oraz podstawowych wartości życiowych poprzez nowe środki komunikacji.

Kościół jako środowisko wychowawcze jest ściśle i harmonijnie połączone ze środowiskiem chrześcijańskiej rodziny. Środowisko to oddziałuje formacyjnie nie tylko poprzez sakramenty, obrzędy czy wymowę liturgii i sztuki, ale także przez wielką różnorodność szkół, stowarzyszeń i różnego typu instytucji, różnymi sposobami wdrażających młodzież do pobożności. „I w tej niewyczerpanej obfitości dzieł wychowawczych, jak z jednej strony jest przedziwną a zarazem niedościgłą macierzyńską opieką Kościoła, tak z drugiej przedziwną jest owa harmonia wyżej wzmiankowana, jaką potrafi on utrzymać z chrześcijańską rodziną, tak że z całą słusznością można powiedzieć, że Kościół i rodzina razem tworzą jedną świątynię chrześcijańskiego wychowania”³³.

³¹ Tamże, s. 194.

³² Por. JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25 marca 1992), nr 9.

³³ PIUS XI, *Encyklika Divini illius Magistri* (31 grudnia 1929), *Encykliki*, Warszawa 1938, s. 34, por. J. BAGROWICZ, dz. cyt., s. 156–157.

Kościół dostrzegając szczególną rolę człowieka w świecie, przywiązuje specjalną wagę do okresu jego młodości. To właśnie ten etap życia ludzkiego powoduje systematyczne odradzanie się ludzkich społeczności, w tym także Kościoła. Dlatego właśnie młodość jest tak istotna dla całej ludzkości. Czas młodości kształtuje w człowieku jego ludzkie cechy, szczególnie ważne dla niego samego oraz jego otoczenia w nadchodzącej przyszłości.

Przyszłość ta należeć będzie do młodego pokolenia w taki sam sposób, jak za kształt terażniejszości odpowiada obecne pokolenie osób dorosłych. Tak pojmowana młodość zawiera w sobie nadzieję zarówno ludzką jak i chrześcijańską opartą na oczekiwaniu trwałej rzeczywistości wiecznej obiecaniej człowiekowi przez Boga³⁴.

3. Zakończenie

Rodzina jako podstawowa i niezastąpiona wspólnota jest środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki do przekazywania z pokolenia na pokolenie wartości kulturowych, społecznych, moralnych i religijnych³⁵.

We współczesnej polskiej rodzinie zarówno ojciec jak i matka pełnią funkcje socjalizacyjne, emocjonalne, edukacyjne, opiekuńczo-wychowawcze.

Zakres i stopień realizowania tych funkcji rodzicielskich może być ważnym paradygmatem do tworzenia systemów wartości u dzieci w środowisku rodzinnym.

Mimo głębokich przemian dotyczących małżeństwa i rodziny pozostaje ona nadal podstawową grupą i instytucją życia społecznego. Rodzina zgodnie ze swą naturą i funkcją biologiczną, społeczną i emocjonalną jest niezmiernie ważną wspólnotą, która zaspokaja potrzeby swych członków, rozwija więzi emocjonalne, kontakty międzyludzkie, kształtuje jednocześnie u młodego pokolenia sferę przeżyć emocjonalnych, estetycznych, sferę poznawczą. Rodzina jest warunkiem ładu społecznego oraz tożsamości i określoności genealogicznej jednostki³⁶.

Współczesna młodzież polska, żyjąca w okresie transformacji i funkcjonująca w pluralistycznym społeczeństwie, dojrzewa nie tylko w warunkach

---

³⁴ Por. JAN PAWEŁ II, List apostolski *Parati semper* (31 marca 1985); por. JAN PAWEŁ II, *Macie dać Kościołowi swoją młodość. Spotkanie z młodzieżą Szwajcarii Romańskiej*, OsRomPol 5(1984), nr 7 (55), s. 21; JAN PAWEŁ II, *Potrzebuje was Chrystus i Kościół. Homilia do młodzieży w Hradec Kralove*, OsRomPol 18(1997), nr 8–9 (195), s. 12–13; JAN PAWEŁ II, *Program nadziei. Spotkanie z młodzieżą w Namur*, OsRomPol 6(1985), nr nadzw./II (71), s. 28–29.

³⁵ D. RUSZKIEWICZ, *Realizacja funkcji opiekuńczo-wychowawczej w rodzinie samotnego ojca*, dz. cyt., s. 123.

³⁶ L. KOCIK, *Wzory małżeństwa i rodziny. Od tradycyjnej jednorodności do współczesnych skrajności*, Kraków 2007, s. 7.

usilnego propagowania, przede wszystkim za pośrednictwem środków społecznego przekazu, idei nieograniczonej wolności, ale też i liberalnych wzorców jej zagospodarowania. Sytuacja taka jest poważnym wyzwaniem dla rodziców i osób zaangażowanych bezpośrednio bądź pośrednio w proces wychowawczy. To, czy młodzi ludzie wypracują w sobie odpowiedzialny osąd w kwestiach moralnych, zależy nie tylko od nich samych, ale w dużej mierze od otoczenia społeczno-kulturowego. Można więc zgłosić postulat pedagogiczny, by w pracy wychowawczej zwracać uwagę na odpowiednie prezentowanie i propagowanie wartości humanistycznych, w tym i chrześcijańskich oraz wartości ogólnoludzkich. Należy to czynić w taki sposób, aby jednostka w miarę dojrzewania osobowościowo samodzielnie odkrywała istotne wartości moralne oraz świadomie realizowała je w życiu, czyli w ujęciu chrześcijańskim, wcielała je w sprawnie działające i zracjonalizowane sumienie. Propozycja ta o tyle jest możliwa do zrealizowania, o ile zadba się jednocześnie w społecznym otoczeniu o to, by dostarczyć młodym jednoznacznych kryteriów, na podstawie których będą oni zdolni dokonywać prawidłowego rozeznania w życiu moralnym i społecznym, czyli co jest dobre, a co złe: co społecznie jest aprobowane, a co budzi sprzeciw, burzy wspólny porządek i może powodować negatywne konsekwencje.

Jednak należy zastanowić się, czy w dobie konsumpcji, kultury typu instant, przymusu przyjemności i szczęścia, prymatu zmiany i szybkiego życia odnajduje się starsze pokolenie i czy rzeczywiście stoi na straży wartości i tradycji³⁷.

Międzypokoleniowy przekaz wartości funkcjonujący w kierunku rodzice – dzieci może przebiegać w sposób korzystny wówczas, gdy rodzice mają ukształtowany system wartości etycznych i społecznych uznawanych w społeczeństwie a więzi uczuciowe, atmosfera domowa i postawy rodzicielskie są bliskie dziecku, przepełnione życzliwością i odpowiedzialnością. Zmiana w zakresie jednego elementu (np. odejście ojca) pociąga za sobą zmiany w całości funkcjonowania systemu rodzinnego³⁸.

W minionych pokoleniach i współcześnie wspólnota rodzinna w sposób intencjonalny i celowy bądź intuicyjny wypełnia zadania w sferze wychowania do wartości. Swoją postawą rodzicielską, przykładem, przekazywaniem wiedzy rodzice wprowadzają swe dzieci w życie społeczne, religijne, kulturowe, edukacyjne – kształtują pewne nawyki i normy zachowań oraz wartości moralne, społeczne, emocjonalne i edukacyjne.

Zdrowy (normalny) system rodzinny uwzględnia równowagę między relacją wspólnoty a relacją wymiany³⁹.

³⁷ Z. MELOSİK, *Młodzież a przemiany kultury współczesnej*, [w:] R. LEPPERT, Z. MELOSİK, B. WOJTASİK, *Młodzież wobec niegościnniej przyszłości*, Wrocław 2005, s. 13–16.

³⁸ J. BRADSHAW, *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjne drogi odnalezienia siebie samego*, Warszawa 1994, s. 24.

³⁹ R. PRASZKIER, *Zmieniać nie zmieniając. Ekologia problemów rodzinnych*, Warszawa 1992, s. 46.

Z drugiej strony przekaz wartości rodzicielskich może przebiegać w sposób niekorzystny dla dziecka. Dotyczy to rodzin dysfunkcyjnych, patologicznych, w których ma miejsce przemoc, agresja, alkoholizm, konflikty, traumatyczna atmosfera domowa. Rodziny te mogą być negatywnymi wzorami zachowań dla dzieci, przekazywać niekorzystny społecznie system wartości.

Środowiska rodzinne, które charakteryzują się zubożałym systemem wartości, nie dążą do przekazu i kształtowania u dzieci pewnych dążeń, motywacji, aktywności poznawczych. Wychowanie realizowane w takich rodzinach będzie ubogie o uwewnętrzniony system wartości ponadczasowych i uniwersalnych.

Rodzina jest częścią złożonego systemu, w którym odbywa się internacjonalizacja wartości zgodnie z preferencjami jego członków⁴⁰. Przeobrażenia wartości mają swe podłoże w zmianach zachodzących w społeczeństwach. W społeczeństwach pierwotnych system wartości opierał się w religii i zmieniał bardzo wolno, natomiast wraz z procesem modernizacji i industrializacji, wartości stawały się bardziej świeckie, racjonalne oraz otwarte na zmiany. W procesach przemian zostaje zburzony całkowicie jeden porządek aksjologiczny i na jego miejscu pojawia się nagle lub stopniowo porządek nowy. W warunkach mniej gwałtownej zmiany społecznej nowe wartości łączą się ze starymi, niekiedy przechodzą przez „filtr” starych. Dokonuje się powolna wymiana wartości⁴¹. Zmiana wartości przebiega dwukierunkowo: od wartości materialistycznych, związanych z potrzebami egzystencjalnymi do wartości postmaterialistycznych, obejmujących m. in. swobodę wyboru (przyjaciół, pełnionych ról, wychowywania dzieci, wzorów konsumpcyjnych), samorealizację, emancypację kobiet i jakość życia.

Następuje też przejście od tradycyjnego modelu rodziny i tradycyjnego podziału ról w rodzinie (kobieta zajmuje się domem i dziećmi) do pluralizmu modeli rodziny oraz podziału ról w rodzinie związanego z aktywacją zawodową kobiet⁴².

Nie wszyscy rodzice potrafią sprostać dziś wychowaniu, rola wychowawcza rodziców zastępowana jest zazwyczaj przez media i grupy rówieśni-

---

⁴⁰ S. FEL, *Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu społecznego*, Lublin 2009, s. 96.

⁴¹ J. MARIAŃSKI, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?*, [w:] *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa 1999, s. 251.

⁴² R. INGLEHART, *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton 1997, s. 8–10; por. A. BASIŃSKA, *Ku partnerskiemu modelowi małżeństwa – zmiana wartości w polskiej rodzinie na tle 12 krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, red. W. MUSZYŃSKI, Toruń 2010, s. 118.

cze – wielu rodziców przerzuca na innych obowiązki kształcenia i wychowania swojego dziecka. Wspólny wysiłek wszystkich, którym na sercu leży dobro dzieci i młodzieży, może zmienić niewłaściwy kierunek ich rozwoju społecznego. Jednak podstawowe funkcje wychowawcze powinni spełniać rodzice, a nauczyciele, wychowawcy czy członkowie różnych instytucji i organizacji społecznych mogą ich w tym jedynie wspomagać. Najważniejszy jest przecież wspólny cel – towarzyszenie młodemu człowiekowi w jego odpowiednim – pełnym i harmonijnym rozwoju, a poprzez to uchronienie go przed niebezpieczeństwami wieku młodzieńczego we współczesnym świecie⁴³.

Mimo że młodzież, szczególnie w wieku dojrzewania, doświadcza konfuzji różnych wartości oddziałujących na nią z wielu środowisk: rówieśniczego, szkolnego, lokalnego, mass mediów, Internetu – to podstawą i fundamentem hierarchii wartości jest to, co zostało ukształtowane w okresie dzieciństwa we wspólnocie rodzinnej.

Słowa kluczowe: rodzina, rodzice, tradycja, wartości rodziny, wychowanie religijne.

Intergenerational Transfer of Values in the Family

Summary

The modern family experiences various crisis situations. These situations result from micro-sociological conditions such as: unemployment, lack of accommodation, economic poverty, mechanisms of the free market, inpouring of various values from the countries of Western Europe.

The modern family is characterized by individuality and autonomy, isolates itself from any wider communities because of which its intimacy grows. The disappearance of traditional forms of marriage and family is also observable for the benefit of a relationship based on values, norms characteristic for the partner model.

Family home is an extremely important social environment for children and young people, in which the grounds, norms of dealing, patterns of behaviour and the system of values are instilled into them.

---

⁴³ A., BŁASIAK, *Dom rodzinny i szkoła – środowiska współtworzące osobowość dziecka*, [w:] *Rodzina. Szkoła. Kościół*, red. W. KUBIK, Kraków 2000, s. 28–29.

The goal of the following article is to attempt to answer the question what the value of intergenerational transfer of values in the family is and its impact on the modern family and also presenting the continuity of changes in the structure and functions of the modern family.

Keywords: family, parents, tradition, values in the family, religious upbringing.